

קדושה בחזרת הש"ץ

מצווה דרכים

מהגמרא בפרק השביעי בברכות (מז:): עולה שבשביל השלמת מניין, שהיא "מצווה דרכים", לא חל הכלל ש"מצווה הבאה בעבירה":

"מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה... והיכי עביד הכי? והאמר רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר: לעלם בהם תעבדו! לדבר מצוה שאני. מצוה הבאה בעבירה היא! מצוה דרכים שאני"

דנו הראשונים מהי אותה "מצווה דרכים" שניתן לעבור על דברי דאורייתא בשביל לקיימה.

הרמב"ן (גיטין לח: ד"ה "הא") טען שהמצווה היא תפילה בציבור, לטענתו יש עניין שיהיו עשרה בבית הכנסת למרות שתפילה היא מדרבנן ולכן ניתן לדחות דבר דאורייתא בשבילה:

"דאיתא האי מצוה ודוחה עשה שבתורה שכיון שבא הקדוש ברוך הוא לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס"

תוס' (ד"ה "מצוה") גם הבינו שמדובר על תפילה בציבור שהיא מצווה דרבנן וענו ש"אין הכי נמי", ניתן לדחות מצווה דאורייתא על מנת לקיים מצווה דרבנן של רבים, ע"ש. אלא שמדברי רש"י (ד"ה "מצוה") נראה שה"מצווה דרכים" המדוברת בסוגיה היא קדושה שחייבת להיאמר בציבור:

"מצוה דרכים: להוציא רבים ידי חובתם בקדושה"

ניתן לראות שלדעת רש"י ישנה מצווה עצמאית לומר קדושה בציבור, וניתן להתלבט האם היא מדאורייתא או מדרבנן¹.

גם מדברי רש"י במסכת מגילה (כד. ד"ה "הוא") נשמע שהוא סובר שישנה חובה באמירת

1. אך כפי שראינו מהראשונים הנ"ל נראה שאין זה פשוט לומר שמצווה דרבנן דוחה את האיסור דאורייתא ונראה שאם היה מדובר על מצווה דרבנן היה על רש"י להעיר על כך, אך אין זה מוכרח.

קדושה:

"הוא עובר לפני התיבה: להוציא את הצבור בקדושה שבתפלה"

אולם, מצאנו סתירה בדברי רש"י, שהרי במספר מקומות² ניתן לראות בדבריו שאין מצווה לומר קדושה בציבור, כך לדוגמה בסידור רש"י (נט):³

"ועל עשרה שהתפללו ושמעו כולם קדושה וברכו וכל סדר תפילה אמר רבי שיכולין להימנות למניין אחר בשביל אחד שלא התפלל, כמו שעושין לחתן, או למי שלא השכים לבית הכנסת, ואפילו אחד מאותו עשרה שהתפללו כבר יכול לחזור ולהתפלל ולהוציא את החייב, וסומך רבי ומראה פנים מן הציבור שמתפללין כל אחד לעצמו י"ח ברכות, וחוזר וכופלו השליח צבור בשביל הקדושה, נמצא שהמתפללין נמנין למניין על הקדושה לבדה, נענה מאן דהוא ואמר אולי בשביל הקדושה שלא אמרו כל אחד לעצמו הן נמנין, נמצאו עדיין מחוייבין בדבר, והשיב רבי לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה אלא חביבה היא לנו ואינה פחות מעשרה"

רש"י אומר שניתן שעשרה שיצאו ידי חובת תפילה יחזרו להתפלל בשביל אחד שטרם התפלל והוכיח זאת מהעובדה שכיום יש חזרת הש"ץ למרות שקודם לכך ישנה תפילת לחש שכל המתפללים יוצאים ידי חובה בה. אחד מתלמידיו הקשה עליו ואמר שאולי בחזרת הש"ץ חוזרים בשביל שכולם יצאו ידי חובת קדושה שכל אחד לא אמר בעצמו והשיב לו רש"י שלא מצאנו שיש חיוב של מצוות קדושה. עולה אם כן סתירה בדברי רש"י, שמצד אחד אומר שאין כלל חיוב של קדושה ומצד שני אומר שזוהי "מצוה דרכים" שדוחים בשבילה דבר תורה⁴.

ישנו קושי נוסף בדברי רש"י אלו, טענתו היא שניתן לחזור על חזרת הש"ץ אך ורק בשביל הקדושה למרות שלדבריו אין שום חיוב בקדושה, כשמתחילת דבריו נראה שהחידוש שלו הוא שניתן לחזור על התפילה בשביל אדם שלא יצא ידי חובתו, אך שם יש חובה ברורה לאדם. זה מאוד מחודש לומר שניתן לחזור על כל התפילה שנית בשביל "דבר חביב" שאין בו חיוב.

עוד קשה על רש"י מהגמרא בפרק השלישי בברכות (כא): המביאה מחלוקת אמוראים:

"אמר רב הונא: הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל; רבי יהושע בן לוי אמר: אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור

2. כשכנראה מדובר על אותו הקטע המופיע במספר ספרים.

3. וכך גם בשו"ת רש"י (צב), איסור והיתר לרש"י (קכד), ספר הסדרים לרש"י (מד), ספר האורה

לרש"י (ח"ב, קכט) ובמחזור ויטרי (מד) בשם רבו שכנראה הוא רש"י.

4. וראיתי שהתקשה בכך גם ר' מאיר סולובייצ'יק (שיעורי הר"מ הלוי ערכין ב:)

לקדושה יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. במאי קא מפלגי? מר סבר: יחיד אומר קדושה; ומר סבר: אין יחיד אומר קדושה וכן אמר רב אדא בר אהבה: מניין שאין היחיד אומר קדושה, שנאמר: 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה"

רב הונא סובר שיחיד יכול לומר קדושה ולכן אם יכול להתפלל ולסיים את התפילה לפני מודים, שיתחיל תפילתו בעוד שר' יהושע בן לוי טוען שלא ניתן לומר ביחידות קדושה ולכן רק אם יכול לסיים את תפילתו לפני שיתחיל הש"ץ את קדושה - שיתחיל להתפלל, אחרת שיחכה.

בכל מקרה, מגמרא זו ניתן לראות שישנה חובה עקרונית לומר קדושה, המשפיעה על דחיית התפילה בציבור. אם כן, כיצד רש"י אומר ש"לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה"?

על מנת לברר שאלות אלו נברר מה יסוד חיוב הקדושה ונתמקד בשלוש שאלות:

- א. מקור אמירת הקדושה.
- ב. היחס בין הקדושה לחזרת הש"ץ.
- ג. על מי מוטלת חובת אמירת הקדושה.

מקור החובה

כפשטות, אמירת הקדושה היא חיוב מדרבנן וכך גם סברו רוב הראשונים, כך לדוגמה נראה מדברי הרא"ש (ברכות ז, כ):

"מצוה דרבים שאני דאלים עשה דרבים דכתיב 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' דהיינו עשה דמקדשין את השם בעשרה ברכים ואפילו הוי מלתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפ"ה דחי עשה דיחיד"

וכן נשמע מדברי הר"ן במגילה (מגילה יג: בדפי הרי"ף ד"ה "ואין") שאומר שכל הדברים שבקדושה בתפילה הינם מדרבנן.

וכך גם נראה מכל הראשונים שלא מסבירים כרש"י בסוגיית "שחרור עבד" וסוברים שמדובר על תפילה בציבור, שהרי אם הייתה מצווה מדאורייתא לומר קדושה - היו מסכימים לרש"י.

אלא שמצאנו ראשונים מהם עולה שאמירת קדושה היא מדאורייתא, כך לדוגמה בדברי התשב"ץ (ב, קסג) הדין על אדם שנשבע שלא יהיה שליח ציבור בבית הכנסת⁵:

5. ועיין גם בבן איש חי (שנה ראשונה, תרומה אות ג) שמביא בשם הוהר ובשם האר"י שקדושה היא מצוות עשה מהתורה: "קודם הקדושה של נקדישך יכוין האדם לקיים מצוות עשה זו שנצטוונו בפסוק 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', דפירושוהו בוהר הקדוש שנתחייבנו לקדש שמו יתברך בסוד קדושת נקדישך ונעריצך... כל זה בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות יע"ש"

"שהשבועה לא היתה אלא לעבור לפני התיבה ונראה שהוא מ"ע מן התורה שהרי לעבור לפני התיבה אינה אלא להוציא הרבים ידי חובתן בדברים שבקדושה ובקריאת התורה ושתיהן מן התורה שהרי בדברים שבקדושה אמרו בפרק מי שמתו (כא:): אמר רבא מנין שאין היחיד אומר קדיש וקדושה שנאמר 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' כל דבר שבקדושה אין יכול לאומרו בפחות מעשר"

קיום דאורייתא

יש להעיר, גם אם לא נראה את אמירת הקדושה כחובה מדאורייתא, סביר מאוד לומר שישנו קיום מדאורייתא, שהרי הרמב"ם בספר המצוות (עשה ט) מונה את מצוות קידוש השם כמצווה מדאורייתא:

"והמצווה התשיעית היא שצונו לקדש השם והוא אמרו 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' (אמור כב)"

כפי שראינו, הגמרא בברכות (כא:): לומדת את יסוד אמירת "דברים שבקדושה" בעשרה מאותו פסוק, מ'ונקדשתי בתוך בני ישראל'. סביר לומר אם כן, שגם אם אין חובת אמירה מהתורה של קדושה, יש קיום דאורייתא של קידוש השם באמירת הקדושה בציבור⁶.

כך עולה מדברי החתם סופר (ה, קסז):

"ונקדשתי הוא מ"ע דאורי' אמת הוא שאם יודמן לאדם לקדש שמו בדברים בעשרה מקיים מ"ע זו אבל שיהי' חיוב עליו לקדש שמו בכל יום מן התורה לית דין ולית דיין וישאל קדושי' מקיימי' מ"ע זו ע"י קדיש וקדושה בעשרה"

וכן אם נדייק בדברי הרא"ש (ברכות ז, כ) שהבאנו לעיל נראה ממנו גם ש"מצווה דרבים" דוחה דברי תורה משום שיש בה קיום דאורייתא של קידוש ה' ברבים:

"דאלים עשה דרבים דכתיב 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' דהיינו עשה דמקדשין את השם בעשרה ברבים ואפילו הוי מלתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה"

היחס בין הקדושה לחזרת הש"ץ

לאחר שביררנו את מקור אמירת הקדושה, עלינו לברר את היחס בין הקדושה הנאמרת בציבור לבין תפילת הציבור: האם אנו רואים את הקדושה כחלק מנוסח תפילת הציבור?

6. ועיין בדברי הקרן אורה (סוטה לו: ד"ה 'ועוד'): "ולכאורה מהא דדרשינן (ברכות כא:): קרא ד'ונקדשתי בתוך בני ישראל' כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. ולא אשכחן שום דבר שבקדושה מחויב מה"ת. וקצת משמע מזה דחיוב מה"ת הוא להתאסף לקדש שמו ית' ברבים. וזה ג"כ בכל יום, דהחיוב הוא תמידי. אבל לא מצינו גם מצוה זו לשום אחד מהראשונים"

7. כך נראה מדברי הרמב"ם (סדר התפילות, נוסח ברכות התפילה) שרואה את הקדושה כחלק מהברכה

או שמא הקדושה היא דין חיזוני לתפילה אלא ששעת אמירתה היא באמצע תפילת הציבור⁸.

נראה שנחלקו בכך המפרשים בדיונם לגבי מטרת תקנת חזרת הש"ץ.
לפי הטור (או"ח קכד) ישנן שתי סיבות לתקנת חזרת הש"ץ - א. להוציא את אלה שאינם בקיאים ב. כדי שיהיה ניתן לומר קדושה:

"ולאחר שסיימו הציבור תפלתן יחזיר ש"ץ התפלה שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו... וגם מחזיר התפלה כדי שיענו קדושה אחריו"

הסביר הב"ח (או"ח קכד, ג) שהסיבה השנייה אינה מספיקה משום שאין היא מסבירה מדוע חוזרים על התפילה כולה והיה מספיק לומר רק את שלוש הברכות הראשונות:

"אבל מטעם בתרא כדי שיענו קדושה אחריו אפילו כולם בקיאים צריך להחזיר התפילה ומהאי טעמא בתרא לחודיה לא היה צריך להחזיר כל התפילה כי אם עד אחר קדושה אבל מטעמא קמא דתיקנו להחזיר כל התפילה להוציא את שאינו בקי לא פלוג רבנן ותיקנו שאף על פי שכולם בקיאים צריך להחזיר כל התפילה"

אלא שמדברי הרא"ש (מגילה ג, ז) נראה שהסיבה של הקדושה מספיקה על מנת להחזיר את כל התפילה⁹:

"ועוד החזן מסדר התפלה פעם שניה כדי שיענו הקהל קדושה"

נראה שלדברי הב"ח הקדושה היא דין עצמאי ואין צורך בכל התפילה בשביל לצאת ידי חובת הקדושה, בעוד שלפי הרא"ש הקדושה היא חלק מנוסח תפילת הציבור ולא ניתן להפסיק את התפילה באמצע אם רוצים לצאת ידי חובת קדושה.
לשאלה זו מספר נפקא מינות:

א. הש"ץ שכח קדושה - דנו הפוסקים בשליח ציבור ששכח לומר קדושה ודילג ישירות לברכת "האל הקדוש". בספר מאורי אור (קט)¹⁰ פסק שניתן לומר את

השלישית בתפילת הציבור:

"שליח צבור מברך לעולם ברכה שלישית בנוסח זה: נקדישך ונמליכך ונשלש לך קדושה משולשת"

וכן בהלכות תפילה (תפילה ט, ד):

"ואומר קדושה בברכה שלישית"

8. אולי משום שרק בשעה זו ניתן להגדיר את המתפללים כ"ציבור" עיין להלן.
9. וכן מובא בדברי בנו הטור (קכד), אך אין זה מוכרח מדבריו שיש לחזור על כל התפילה כולה בשביל הקדושה כפי שנשמע מדברי הרא"ש.
10. דבריו מופיעים במנחת שלמה (א, ב).

הקדושה ללא חתימה, גם באמצע התפילה וגם לאחר התפילה ואין לחזור על התפילה כולה¹¹:

"ואם שכח החזן קדושה וסיים הקל הקדוש אפי' התחיל אתה חונן, אומר קדושה בלא חתימה, אבל נזכר אח"כ מסתברא שיאמר קדושה בלא חתימה אחר התפלה, משום דתרי מילי נינהו חזרת הש"צ להוציא שאינו בקי ונוסח הקדושה לקיים ונקדשתי בתוך ב"י"

עליו חלק הרב עובדיה יוסף (יחווה דעת ה, יג)¹² שכתב שיש לחזור על התפילה כולה בשביל לומר את הקדושה, משום שהקדושה היא חלק מהותי מחזרת הש"ץ:

"ובעל כרחנו שאין ברכת כהנים נחשבת כחלק מגוף החזרה, אלא דבר בפני עצמו הוא, מה שאין כן הקדושה שהיא כחלק בלתי נפרד מהחזרה, ואם כן בודאי שצריך לחזור כדי לומר קדושה..."

ב. להפסיק לאחר ג' ברכות - הבית יוסף (סט, א) הסתפק לשיטת רש"י שהבאנו, שאומר שניתן לחזור על תפילת הציבור רק בשביל אחד שלא שמע קדושה או בחזרת הש"ץ הרגילה כשכולם בקיאים שחוזרים רק בשביל הקדושה, האם ניתן לסיים לאחר הברכה השלישית או שיש להמשיך עד סוף התפילה, ע"ש. נראה ששאלה זו תלויה בחקירתנו, אם הקדושה היא חיוב עצמאי ניתן להפסיק באמצע התפילה לאחר הקדושה, אך אם היא חלק מנוסח התפילה נראה שיש צורך לסיים את התפילה עד סופה.

ג. חזרה על התפילה מתחילתה - השו"ע (תקפכ, א) פוסק שאדם שאמר בעשרת ימי תשובה "האל הקדוש" במקום "המלך הקדוש", צריך לחזור לתחילת התפילה:

"ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר"

לכאורה דין זה נכון בין ליחיד ובין לציבור, וכך נראה מפסק הרמ"א (קיד, ו) כשדן באמירת "מוריד הגשם" שלא בימי הגשמים:

"שלשה ברכות הראשונות חשובות כאחת, ובכל מקום שטעה בהם, חוזר לראש, בין שהוא יחיד בין שהוא ציבור"

והעיר על כך המגן אברהם (קיד, ט):

"כגון שטע' בחתימתן או שלא אמר המלך הקדוש בין ר"ה ליה"כ"

11. וכך גם סבר הרב שמואל הלוי וזנר (שכט הלוי ז, טו) אך טען שלא ניתן לומר קדושה לאחר התפילה, ואם נזכרו רק לאחר התפילה, פספסו הציבור את הקדושה.

12. עיין שם שהביא מספר פוסקים הסוברים כמוהו. עיין גם בציץ אליעזר (יב, י) שסבר כך, ולכך גם נטה ר' שלמה זלמן אורבך (מנחת שלמה א, ב).

בשערי תשובה (תקפב, א) מצאנו שאם הש"ץ התבלבל וחתם ב"האל הקדוש", עליו לחזור לתחילת התפילה ולומר קדושה שנית¹³:

"ש"ץ שטעה בהמלך הקדוש שחוזר לראש חוזר ואומר קדושה ג"כ והביאו ש"ח ועיין במים רבים"

וכך פסק גם בקיצור שו"ע (קכט, ג) ובבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת נצבים, יח). לעומתם, המאירי (ברכות לד. ד"ה "מי שטעה") הביא דעה שאדם שטעה בקדושה או בחתימת הברכה השלישית חוזר לברכת "אתה קדוש" ולא לראש התפילה כמו אדם שטעה באחת משלוש הברכות הראשונות¹⁴:

"יש מי שאומר שאם טעה שליח צבור בתפלה שניה שלו באתה קדוש ודלגה או שחתמה כחתימה אחרת אינו חוזר לראש שלא יהא צבור צריכין לענות קדושה פעם אחרת אלא חוזר לאתה קדוש ויש סעד לדעתי לדבר זה ממה שהזכרנו במשנה בשם תלמוד המערב"

נראה שניתן לתלות מחלוקת זו בשאלתנו - אם קדושה היא חלק מהתפילה, יותר סביר לראות את הקדושה כחלק מהברכה השלישית ולכן יצטרכו לחזור על התפילה מתחילתה כדין טעה באחת מ-ג' ברכות ראשונות. בעוד שאם נראה את הברכה כגוף עצמאי, סביר לראות אותה כדבר נפרד ל-ג' הברכות ולא יצטרך לחזור על התפילה כולה מראש אלא רק מברכת "אתה קדוש"¹⁵.

13. היה מקום לומר שאם הקדושה אינה חלק מהתפילה שגם אם חוזר על התפילה שנית, שלא יאמר קדושה שנית, אך לא מצאתי דעת שכזו. יכול להיות שיש חסרון באמירת הקדושה במקרה כזה שהתפילה לא הייתה כתקנה ולכן לכולי עלמא יצטרך לחזור על הקדושה אם מתחיל את התפילה מחדש. עיין בדברי ר' שלמה זלמן אוירבך (מנחת שלמה א, ב) שהעלה אופציה כזו אך הכריע כצד שיש לומר קדושה שנית: "וגם הואיל ולא מצינן שיחזור הש"ץ על כל הג' ברכות בלי קדושה, שפיר מסתבר כמו"ש גדולי האחרונים שגם צריכים לחזור ולומר עוד פעם קדושה".

14. דברי המאירי מבוססים על הירושלמי (ברכות ה, ג) שאומר שאדם שהשתתק והפסיק באמצע קדושה של "יוצר אור" לא צריך לחזור לתחילת הברכה אלא להמשיך מאותו מקום משום שקדושה היא כ"תחילת ברכה": "בטיטיי אישתתק באופנייה אתון ושיילון לר' אבון אמר לון רבי אבון בשם ריב"ל זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק אמרין ליה והא תנינן מתחילת הברכה שטעה זה אמר לון מכיון דעניתון קדושתא כמי שהוא תחילת ברכה" עיין בדברי החיי אדם (ח"א כט, ו) שנראה מדבריו שמחלק בין קדושה של "יוצר" לבין קדושה בחזרת הש"ץ, וכך מחלק גם ר' שלמה זלמן אוירבך (מנחת שלמה א, ב) על פי העיקרון שהעלנו שקדושה היא חלק מהתפילה, ע"ש.

15. ניתן לתלות מחלוקת זו גם בשאלה אחרת אותה העלנו לעיל, בשאלת מטרת חזרת הש"ץ, אם נבין שכל מטרת חזרת הש"ץ היא למען הקדושה, אין צורך להחזיר את התפילה כולה אם כבר שמעו קדושה, אך אם מטרת חזרת הש"ץ היא "להוציא את שאינם בקיאים" יש עדיין לחזור

ד. **יצא עשירי לפני קדושה** - הירושלמי (מגילה ד, ד) אומר שכל דבר שבקדושה שצריך לומר בעשרה, אם יצאו באמצע חלק מהציבור ונשארו פחות מעשרה ניתן להמשיך: "התחילו בעשרה ויצאו להן מקצתן גומר"

לרשב"א (שו"ת ח"א, צה) נשלחה שאלה בעקבות דין זה: מה הדין כשהתחילו חזרת הש"ץ ועזבו חלק מהציבור ונשארו פחות מעשרה לפני קדושה, האם שידלג החזן לברכת אתה קדוש או שימשיך לומר קדושה:

"מי אמרינן אפילו התחילו באבות גומר אפילו קדוש. או דילמא קדוש לא אלא מדלג לאתה קדוש?"

נראה שהשאלה תלויה בהתלבטות אותה העלינו - אם נראה את הקדושה כחלק מחזרת הש"ץ אז ניתן להמשיך גם בקדושה כמו שניתן להמשיך בכל חזרת הש"ץ, אך אם הקדושה היא גוף נפרד לחזרה, אז ניתן לומר שאפשר להמשיך רק בדבר שנמצאים בתוכו, אך לדבר אחר לא ניתן להמשיך ולכן ידלג ישירות לברכת "אתה קדוש"¹⁶.

הרשב"א ענה שניתן להמשיך בקדושה, ע"ש.

והסביר ה**לבוש** (או"ח נה, ג) שזה משום שהקדושה היא חלק מתפילת שמונה עשרה:

"וכן אם התחיל החזן בקול רם בעשרה באבות ויצאו מקצתן, גומר אפילו הקדושה וכל תפלת שמונה עשרה וחצי קדיש וסדר קדושה וקדיש שלם שאחריה, שכל זה מגמר תפלת שמונה עשרה הוא ובתר שמונה עשרה גרירא... וא"כ הכל חד עניינא"

אך עיין באליה זוטא (נה, א) שדייק מדברי הרמ"א שדווקא אם עזבו לאחר קדושה, אך אם עזבו לאחר אבות ולפני קדושה, לא ניתן להתחיל קדושה¹⁷:

"וצריך עיון דבלשון רמ"א לאחר שהתחיל בקול רם וקדושה משמע דוקא

על התפילה כולה.

16. אלא שעדיין ניתן לומר שמכיוון שמדובר על אותו התהליך ניתן להמשיך גם כאשר הקדושה והתפילה הינם גופים נפרדים. נראה שזה תלוי בשאלה מדוע אם נתמעטו מעשרה ניתן להמשיך וניתן להציע שתי אפשרויות:

א. הגדרת האמירה כמעשה ציבורי - הצורך בעשרה ב"דברים שבקדושה" הוא רק בתחילת האמירה, לאחר מכן אין כבר צורך שיהיו כל העשרה.

ב. הגדרת המתפללים כציבור - הצורך בעשרה ב"דברים שבקדושה" הוא על מנת להגדיר את המתפללים כגוף עצמאי ולאחר שאנו שנוצר גוף של "ציבור" (עיי' להלן) אין זה רלוונטי מי נכלל בו.

אם נבין ככיוון השני, ניתן להבין שלא צריך עשרה לכל מעשה נפרד, אלא שכאשר מדובר על אותו תהליך ניתן להסתפק באותו "ציבור".

17. וכך גם דייק הרב עוזיאל (משפטי עוזיאל ג, יח) מדברי הטור.

כשהתחיל נמי קדושה בתפילת י"ח, אבל אם התחיל רק באבות גומר תפילת י"ח לבד ולא הקדיש שאחר התפילה, וכן משמע בתרומת הדשן סימן ט"ו בשאלתו. נ"ל דס"ל דלאו דוקא נקטו דהוא הדין התחיל בלא קדושה, וצ"ע"

גוף עצמאי המורכב מפרטים

על מנת להבין על מי מוטלת חובת אמירת הקדושה, נקדים בהגדרת גוף הלכתי מחודש.

בפרשת ויקרא (א, ב) נאמר:

"דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן ליקוק מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם"

הרמב"ן על פסוק זה מעיר:

"קרבנכם: מלמד שהיא באה נדבת צבור, היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות. לשון רש"י. פירש הרב כן, לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא, מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו? ... והנה לדעתו כל עולה שיביאו רבים, חוץ מן המותרות, דינה כדין עולת השותפין, וטעונה סמיכה בכלם, ונסכים קריבים משלהם..."

מדברי הרמב"ן עולה שיש לחלק בין "קרבן השותפים" לבין "קרבן ציבור" - אם הציבור כיחידים יביאו קרבן יחד, עדיין הוא יקרא "קרבן שותפים". רק קרבן שנתרם מכספי הלשכה הבא מתרומת "מחצית השקל" נחשב כ"קרבן ציבור"¹⁸.

אחרונים¹⁹ בעקבות דברי הרמב"ן האלה טענו שבהלכה ניתן לדבר על גוף העומד בפני עצמו, המורכב מפרטים רבים ולהגדיר אותו כ"ציבור". כך הבינו את מעמד קורבן הציבור, ישנו גוף הלכתי בשם "ציבור" המורכב מכלל עם ישראל אך הוא מוגדר כישות עצמאית והגוף הנ"ל הוא הבעלים על הקורבן.

הצורך בעשרה

הגמרא בפרק הרביעי של מסכת מגילה (כג:): אומרת²⁰ שבשביל לומר "דברים שבקדושה" יש צורך במניין של עשרה אנשים:

18. לבסוף הוא מגביל את דבריו ואומר שאם רוב הציבור מסכימים לקרבן זה, יכול להיות שזה ייחשב גם קרבן הציבור, אך נראה שהרעיון שמאחורי דבריו נשאר רק עם הגבלה.

19. וביניהם הגרי"ד סולובייצ'יק (במספר מקומות, לדוגמה על התשובה בעיקר עמ' 76-74), הרוגצ'ובר (עין מפענח צפונות פרק ד), הזרע אברהם (תשובות ד, כא-כג) ור' אריה לייב מאלין (ב, נג). עיין

מנחה וזבח לרב דניאל וולף (עמ' 140-133) המרחיב ומביא לכך מספר ראיות.

20. וכן הגמרא בכרכות (כא:): שהבאנו לעיל.

"אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: דאמר קרא 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. מאי משמע? דתני רבי חייא: אתיא 'תוך' 'תוך', כתיב הכא 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', וכתיב התם 'הבדלו מתוך העדה', ואתיא 'עדה' 'עדה', דכתיב התם 'עד מתי לעדה הרעה הזאת', מה להלן עשרה, אף כאן עשרה"

את הצורך בעשרה אנשים, על פי העיקרון אותו העלנו ניתן להבין בשתי דרכים:²¹

- א. **השראת שכינה** - ניתן להבין שיש צורך כאשר אומרים דבר שבקדושה שיהיו עשרה אנשים באותו מקום בשביל שתהיה "השראת שכינה" במקום זה ויהיה ניתן "לקדש את ה'". כך נשמע מדברי הגמרא בכרכות (ו.ו): "ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם, שנאמר: אלהים נצב בעדת אל", וכך עולה מדברי הרא"ש (כרכות ז, כ) בשם רב האי גאון²²: "דכל בי עשרה שכינה שרויה"
- ב. **חובות ציבוריות** - אפשר גם להבין שכל ענייני "דברים שבקדושה" הינם חובות המוטלות על הציבור ולא על היחיד ובשביל לקיים אותם יש צורך בעשרה, ב"עדה"²³.

תפילת הציבור

לאור שתי ההבנות הללו בצורך במניין עשרה, נראה שבתפילה ניתן לדבר על שני סוגי תפילות שונות כתפילה במניין:

21. נראה שניתן להבין את שתי הדרשות המובאות בירושלמי (מגילה ד, ד), כמשקפות את שתי הגישות האלו:

"א"ר סימון: נאמר כאן 'תוך' ונאמר להלן 'ויבאו בני ישראל לשכור בתוך הבאים' (כראשית מב, ה) מה תוך שנא' להלן עשרה אף כאן עשרה. א"ל ר' יוסה בי ר' בון אם מתוך את למד סגין אינון אלא נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן בני ישראל מה להלן עשרה אף כאן עשרה"

ישנן שתי דרשות הלומדות מ"ונקדשתי בתוך בני ישראל" בגזרה שווה שצריך עשרה ל"דבר שבקדושה":

- א. לימוד מהמילה **תוך** שמופיעה גם בעדת קורח.
 - ב. לימוד מהמילים **בני ישראל** המופיעים לגבי אחי יוסף.
- נראה שלימוד מהמילה "תוך" שם דגש יותר על כך שהקב"ה משרה שכינתו כאשר יש עשרה מבני ישראל, בעוד שמהמילה "בני ישראל" עולה שעשרה מייצגים את כל עם ישראל, כציבור.
22. וכן בהגהות מיימוניות (ה, ט).
23. מדברי תלמידי ר' יונה (כרכות יג: בדפי הרי"ף ד"ה "ונקדשתי") עולה הרעיון שדברים שבקדושה תוקנו מעיקרן לציבור של עשרה:
- "דכל דבר שבקדושה אינו רוצה לומר כל דבר שיש בו קדושה אלא הכי קאמר כל דבר שהותקן לאומרו בעשרה מתחלה משום קדושה אינו בפחות מעשרה"

א. תפילה בציבור - תפילה של אדם יחיד בלחש בעצמו באותו מקום ואותו זמן שהציבור עצמו מתפלל. תפילה זו הינה תפילת יחיד אלא שיש בה קיום מיוחד משום שישנה השראת שכינה באותו מקום.

ב. תפילת הציבור - אלא שישנו סוג תפילה נוסף שהוא "תפילת הציבור" שישנו אדם אחד המתפלל בקול בשביל הציבור כולו לא כיחידים אלא כגוף עצמאי בשם "ציבור המתפללים". תפילה זו באה לידי ביטוי בחזרת הש"ץ כאשר שליח הציבור הוא שליח של הציבור כולו ומתפלל בשבילם.

רעיון זה יכול להסביר את חזרת הש"ץ לאור הקושי העולה בירושלמי (ברכות ג, א):

"תני כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והא דתנינן כל שאינו חייב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובתן הא אם היה חייב אפי' אם יצא מוציא... לא מסתברא בתפילה שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו"

הירושלמי אומר שלא ניתן להוציא אדם אחר על ידי שומע כעונה בתפילה שהרי אדם שאכל צריך לברך בעצמו, בקריאת שמע אדם צריך לשנן לעצמו בפיו ובתפילה אדם צריך לבקש רחמים על עצמו.

יש להבין אם כך, כיצד נבין את דברי רבן גמליאל במשנה (ראש השנה ד, ט):

"רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן"

נראה שעל פי העיקרון של ראיית התפילה בחזרת הש"ץ כ"תפילת הציבור" נוכל להבין שהיא איננה מוציאה את הרבים ע"י דין "שומע כעונה", התפילה היא תפילה מסוג אחר שהיא תפילה של כל הציבור כולו ששליח הציבור מתפלל בשביל ציבור המתפללים.

כך נשמע מדברי הריטב"א (ראש השנה לד: ד"ה "מתני' מי") בהסברו כיצד מסתדרת חזרת הש"ץ לדברי הירושלמי:

"ודכולי עלמא מוציא לעולם את שאינו בקי בצבור מיהת אבל לא ביחיד כדתנן יחיד שלא בירך אין חבירו מברך לו שכל אחד יש לו לשנן בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו"

יחיד אומר קדושה

נחזור לגמרא בכרכות (כא:): אותה הבאנו לעיל:

"אמר רב הונא: הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל; רבי יהושע בן לוי אמר: אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדושה יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. במאי קא מפלגי? מר סבר: יחיד אומר קדושה; ומר סבר: אין יחיד אומר קדושה"

כפי שניתן לראות, ר' יהושע בן לוי אומר שיחיד אינו אומר קדושה אלא ניתן לומר קדושה אך ורק כחלק מחזרת הש"ץ (ובירנו לעיל מה היחס בין החזרה לבין הקדושה) בעוד שרב הונא טוען שכל אחד בתפילת היחיד שלו, אומר קדושה בעצמו.

בדעת רב הונא התקשה הרשב"א (ברכות כא: ד"ה "מר סבר") כיצד יחיד יכול לומר בתפילתו קדושה והרי לא ניתן לומר "דבר שבקדושה" בפחות מעשרה²⁴:

"מר סבר יחיד אומר קדושה, תמיהה לי והלא משנה שלימה שנינו במגילה [כג:] אין פורסין שמע וכו' בפחות מעשרה וטעמא משום קדושה דאית ביה ורב הונא דאמורא הוא מי פליג אמתני', וראיתי בפירושי רש"י ז"ל דהכא ה"ק יחיד שמתפלל בתוך הצבור אומר קדוש"

הוא עונה על פי דברי רש"י שמדובר על אדם שאומר קדושה כאשר מתפלל את תפילתו היחידה בציבור²⁵.

נראה ע"פ מה שהצגנו עד כה ששורש המחלוקת בין ר' יהושע בן לוי לרב הונא היא על מי מוטלת חובת אמירת הקדושה – על הציבור או על היחיד.

לפי רב הונא נראה שחובת הקדושה מוטלת על היחיד ולכן כל אחד בתפילתו יש לו לאומרה, אלא שיש תנאי שיהיו עשרה באותו מקום בשביל לומר את הקדושה על מנת שתשרה השכינה בבית הכנסת ויהיה ניתן לומר "דבר שבקדושה". אלא שר' יהושע בן לוי סובר שקדושה היא חובת הציבור ולכן אין זה מספיק שיהיו עשרה באותו מקום, אלא צריך שהקדושה תהיה חלק מתפילת הציבור ותאמר ע"י שליח הציבור בשביל לצאת ידי חובת הקדושה הציבורית.

נראה שכל עוד נראה את הקדושה כחובה ציבורית הנאמרת תוך כדי חזרת הש"ץ, כשיטת ר' יהושע בן לוי, יותר סביר לראותה כממוזגת וכחלק אינטגרלי מתפילת הציבור, בעוד שלשיטת רב הונא יש מקום להתלבט האם הקדושה היא חלק מהתפילה, הן מתפילת היחיד והן מתפילת הציבור, או שהיא חובה נפרדת הנאמרת תוך כדי התפילה²⁶.

24. עיין בתוספות רא"ש (ברכות כא: ד"ה "מר") ובתוספות ר' יהודה החסיד (ברכות כא: ד"ה "מנין") שהסבירו שרב הונא קדושה איננה מוגדרת כ"דבר שבקדושה" אלא רק כאמירת פסוקים.

25. עיין בדברי הטורי אבן (מגילה כג: ד"ה "אין") הסובר שגם אדם שלא מתפלל עם הציבור, אלא ביחידות, אומר קדושה בתפילתו:

"ונ"ל שט"ס נפל בדברי רש"י... מכלל דבקדושה אע"פ שאין אומר עם הציבור ל"ל בה ויחיד בפני עצמו נמי אומר קדושה לר"ה דזה הוא החילוק שבין מודים לקדושה לר"ה"

דבריו יותר סבירים לאור דברי התוס' רא"ש בהערה הקודמת.

26. אך עיין בדברי הגרי"ד סולובייציק (רשימות שיעורים ברכות כא:) שתלה הפוך את המחלוקת, ועיין בהבדל בין הגרסה בגמרא לפנינו ש"אין יחיד אומר קדושה" לבין גרסת התוס' ש"אין יחיד מתפלל קדושה".

חובת יחיד או חובת ציבור

אם כן, ראינו שניתן להתלבט על מי מוטלת חובת הקדושה, על היחיד או על הציבור ורצינו לתלות זאת במחלוקת האמוראים. לשאלה זו ניתן להעלות מספר נפקא מינות:

א. אדם שאינו בבית הכנסת – בספר צרור החיים²⁷ (הדרך הראשון יג ד"ה "והנכנס") בשם הרשב"א כתב שלדעת ר' יהושע בן לוי, שבמקום לחכות לחזן שיאמר קדושה, יכול לצאת מבית הכנסת, ולהתחיל להתפלל:

"ושמעתי למורי הרשב"א... אבל אם יוצא להתפלל בעזרות שהן חוץ לבית הכנסת, יתפלל ולא ימתין"

הפסקי תשובות (או"ח קט, הערה 9) הביא שהתקשו בדברים אלו הפוסקים – כיצד יכול לצאת מבית הכנסת? והרי יש עליו חיוב לשמוע קדושה:

"וכבר הקשו ותמהו... דהא חיוב ז' קדישים וקדושה וברכו ישנו על כל אדם"

על פי הסברנו בדברי ר' יהושע בן לוי הדברים פשוטים, שהרי החובה מוטלת על הציבור ולא על כל יחיד ויחיד, ולכן אדם שאינו נמצא בבית הכנסת עם הציבור, כלל לא חלה עליו חובת הקדושה²⁸.

ב. אדם שאמר קדושה – הרשב"א (שו"ת א, רמט) נשאל ע"י מישהו ששמע מרבוי²⁹ שישנה תוספתא האומרת שאדם ששמע כבר קדושה במקום אחד, אסור לו לענות לקדושה במקום אחר:

"אמרת שאמר לכם הרב ר' יהונתן שהשומע קדושה במקום אחד ואחר כך נכנס לבית הכנסת ושמע צבור אומרין קדושה אסור לענות קדושה עמהם. ואמר כי כן בתוספתא"

הרשב"א ענה שאינו מכיר תוספתא כזו ושהוא חולק על דין זה ואומר שמותר לו לענות קדושה עם הציבור³⁰:

"תוספתא זו לא ראיתה ומעודי לא שמעתיה. ואלו הייתי רואה אותה כן הייתי אומר דלא מתניא בי רבי חייא ורבי הושעיא"

לכאורה דברי השואל הגיוניים שהרי אדם שכבר יצא ידי חובתו, כיצד יהיה לו היתר לומר את שם ה' שנית?

27. לר' חיים בן שמואל מטולידו, תלמיד רבנו פרץ והרשב"א, דבריו מובאים גם בשערי תשובה (קט, א), בברכי יוסף (קט, ב) ובמשנה ברורה (קט, א).

28. ועיין שבדרך דומה הסביר אותו הרב אלישיב (שיעורי הגרי"ש אלישיב על ברכות כא): "דאילו הוא מצד עצמו אין עליו חיוב לשמוע קדושה, דכל תקנת עניית "קדושה" נתקנה על ציבור"

29. כנראה ר' יהונתן מלוניל.

30. וכדבריו פסק הרמ"א (קכה, ב).

נראה שניתן לתלות את המחלוקת בין השואל ורבו לבין הרשב"א בשאלה על מי מוטל חיוב הקדושה, לפי השואל קדושה היא חובת היחיד ולכן אדם שיצא ידי חובה, אין לו עוד חובה כזו. לעומת זאת, הרשב"א סובר שקדושה היא חובה ציבורית ואין זה רלוונטי אם אדם ספציפי כבר שמע קדושה במקום אחר, כאשר הוא מצטרף לציבור במקום כלשהו הוא יכול לענות לקדושה בתור חלק מהציבור הנוכחי.

ג. יחיד שלא שמע קדושה - בשו"ת שלמת חיים³¹ (קל) התלבט האם ישנה חובה ללכת מיל, כמו לגבי תפילה במניין³², לאדם שלא שמע קדושה, ע"ש.

נראה שניתן לתלות הסתפקות זו בשאלתנו, אם קדושה היא חובת יחיד, יש עליו להתאמץ לשמוע קדושה בעוד שאם היא חובה ציבורית, כל עוד הוא אינו חלק מציבור כלשהו, לא חלה עליו החובה להתאמץ בשביל לשמוע את הקדושה. בסופו של דבר הוא טוען שאין צורך ללכת מיל וזה מסתדר עם דברינו שפוסקים כר' יהושע בן לוי שהסברנו שסובר שחובת קדושה היא ציבורית.

קדושה ביחד עם הש"ץ

הרי"ף (ברכות יג: בדפי הרי"ף) הביא בשם רב האי גאון שאדם הנכנס לבתי הכנסת ומצא ציבור באמצע תפילת לחש ולא יספיק לסיים לפני שיגיעו לקדושה, שיחכה לחזרת הש"ץ ויתחיל את תפילתו יחד עם הש"ץ, וכשיגיע לקדושה יענה עם הציבור בקדושה:

"כתב רבינו האי גאון זצ"ל דמנהגא דרבנן כד עייל איניש לבי כנישתא ואשכח צבורא דמצלי בלחש דמעכב עד דמסיימי וכד פתח שליחא דציבורא מתחיל ה' שפתי תפתח ואומר בהדי שליחא דציבורא מילתא בלחש ועני קדושה בהדי צבורא ושפיר דמי למעבד הכי דלית בה הפסקה"

כדבריו פסק הרמב"ם (תפילה י, טז):

"הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין בלחש אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח ציבור לקדושה יתפלל, ואם לאו ימתין עד שיתחיל שליח ציבור להתפלל בקול רם ויתפלל עמו בלחש מלה במלה עד שיגיע שליח ציבור לקדושה ועונה קדושה עם הציבור"

מדבריהם נשמעים שני דברים:

- א. זהו הפתרון הראוי לאדם שאיחר לתפילה.
- ב. היחיד שמתפלל עם הש"ץ בקדושה עונה לקדושה עם הציבור.

31. לר' יוסף חיים הלוי זוננפלד, תלמידו של ה"כתב סופר".

32. עיין שו"ע (או"ח ז, טז).

בדברי הטור (קט)³³ מובאים דברים דומים אך חולקים על שני הדברים הנ"ל³⁴, מדבריו נשמע שפתרון זה הוא רק בדיעבד ושהיחיד המתפלל יגיד את הקדושה יחד עם הש"ץ ולא יענה ככל הציבור³⁵.

"הנכנס לבהכ"נ ומצא ציבור מתפללים... ומיהו לכתחלה אין לעשות כן אם לא שהוא מוכרח להתפלל כדי לסמוך גאולה לתפלה וכן לענין קדושה אם הוצרך להתפלל כשיגיע עם ש"צ לנעריצך יאמר עמו מלה במלה מה שהוא אומר ואין בזה הפסק"

והעיר על דבריו הרמ"א (דרכי משה הקצר או"ח קט, ד):

"ומשמע מדבריו דיותר טוב שלא להתחיל עד אחר קדושה אלא דאם התחיל יאמר עמו מלה במלה"

יש להבין כל אחת מהשיטות - שיטת הטור קשה שהרי כפי שהערנו לעיל, תפילת היחיד ותפילת הציבור הן שני סוגי תפילות שונים, ולפי דברינו לעיל, קדושה היא חובת הציבור ואינה יכולה להיאמר בתפילת היחיד, אם כן כיצד המתפלל עם הש"ץ יכול לומר קדושה? בנוסף יש להבין, מדוע ההיתר לכך הוא רק בדיעבד? מדוע עדיף שיחכה עד לאחר הקדושה ויתפלל בעצמו אם ניתן להתפלל יחד עם הש"ץ ולומר קדושה?

גם שיטת הרמב"ם ורב האי גאון קשה, שהרי הגמרא בברכות (כא:): אומרת שגם לר' יהושע בן לוי וגם לרב הונא, אם באמצע תפילת היחיד הש"ץ מגיע לקדושה, אין להפסיק באמצע התפילה ולענות לקדושה:

"ודכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק"

אם כן, כיצד המתפלל, תוך כדי תפילתו, יכול לענות לקדושה יחד עם הציבור?

שני קיומים

נקדים לדיון שאלה נוספת, מדוע בקדושה, בניגוד לשאר חזרת הש"ץ, הציבור צריך לענות? עד כה הבנו שקדושה היא חובת הציבור כמו שחזרת הש"ץ היא חובת הציבור, ובחזרת הש"ץ אנו מסתפקים באמירת הש"ץ את התפילה בשביל כל הציבור, ומדוע בקדושה הדבר שונה?³⁶

33. וכן נראה ברא"ש (ברכות ג, יח).

34. עיין בישורון ג (עמ' קצו-רב) בדברי ר' צבי פסח פרנק ששם לב להבדלים אלו.

35. גם בתוס' (ברכות כא: ד"ה "אין") וגם בתלמיד רבנו יונה (יג: בדפי הרי"ף ד"ה "ועני") נשמע שאומר יחד עם הש"ץ את הקדושה.

36. עיין בספר שרשי מנהג אשכנז (ח"א, עמ' 23) להרחבה על היחס בין הציבור לשליח הציבור לעניין עניית הקדושה.

זה קשה במיוחד לאור דברי רש"י (סוכה לח. ד"ה "הוא") האומר שכשאדם מתפלל ושומע שהש"ץ הגיע לקדושה, יש עליו לשתוק ולכוון לצאת ידי חובה מדין "שומע כעונה":

"וכן למתפללין בצבור ושליח צבור אומר קדיש או יהא שמיה רבא ישתקו בתפלתן וישמעו בכוונה, והרי הן כעונין, וכשיגמור הקדושה יחזרו לתפלתן"

לפי דברינו עד כה הדברים אינם ברורים, איזו חובה מוטלת על המתפלל עצמו שיש לו לכוון לצאת ידי חובה בה³⁷?

נראה שיש להסביר שבנוסף לחובת אמירת הקדושה הציבורית ישנה חובת יחיד לענות על דברים שבקדושה, חובה שכזו עולה בדברי הספרי על פרשת האזינו (ש1):

"רבי יוסי אומר מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה' המבורך שעונים אחרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו... ומנין שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שנאמר כי שם ה' אקרא ומנין לאומרים יהא שמו הגדול מבורך שעונים אחריהם לעולם ולעולמי עולמים שנאמר הבו גדל לאלהינו"

נשמע ממדרש זה שיש חובה מדין "הבו גדל לאלוקינו" לענות לדברים שבקדושה כאשר הוא משתייך לציבור המקדש את ה'.

בבאור הלכה (קכה ד"ה "אלא") מצאנו במפורש שיש חובה על כל אחד בציבור לענות לקדושה:

"קדושה הצריכו חז"ל לכל אחד מהשומעים לאמר בעצמו קדוש ובורך"

אם כן, בציבור ישנם שני קיומים:

א. חובת אמירת קדושה - חובה ציבורית.

ב. חובת עניית קדושה - חובה המוטלת על כל אחד ואחד השייך לציבור.

לכן, בניגוד לשאר חזרת הש"ץ אותה אומר שליח הציבור, משתתף הציבור בקדושה משום שגם עליו ישנה חובה בתור יחידים ולא בתור "ציבור".

לפי עקרון זה נוכל לענות על השאלות אותן העלנו.

נראה שהטור הבין שאדם המתפלל ביחד עם הש"ץ, תפילתו משתלבת יחד עם "תפילת הציבור" ואין הוא מקיים בה "תפילת יחיד". לכן, כאשר מגיע עם שליח הציבור לקדושה, עליו להמשיך אתו משום ש"נוסח תפילתו" היא כנוסח תפילת שליח הציבור, וחלק מתפילה זו כפי שאמרנו לעיל, היא הקדושה. כלומר - למרות שקדושה היא חובה ציבורית, בגלל שהיא חלק מתפילת הציבור, גם היחיד שתפילתו משתלבת עם

37. עיין בדברי תוס' (ברכות כא: ד"ה "עד") שבאמת אומרים שאין זה מדין שומע כעונה (כשהם מסבירים את שיטתם שאם היה זה "שומע כעונה" היה זה הפסק): "ור"ת ור"י היו אומרים דאדרבה אי שומע כעונה הוי הפסקה אם שותק. ומ"מ נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג"

תפילת הציבור, צריך לאומרה כחלק מתפילתו.

לכן, לטור זהו פתרון שהוא רק בדיעבד משום שאדם מפסיד שתי חובות המוטלות עליו כאשר הוא מתפלל יחד עם הש"ץ: א. הוא מפסיד את תפילת היחיד ב. הוא מפסיד את חובת עניית הקדושה.

נראה שרב האי גאון לעומת זאת חולק ומבין שאדם המתפלל ביחד עם הש"ץ יוצר תפילה שהיא יצור-כלאיים בין תפילת היחיד לבין תפילת הציבור, כך שאינו מפסיד את קיום תפילת היחיד שלו ותוך כדי הוא נכלל בציבור כחלק מתפילת הציבור של שאר המתפללים³⁸. אלא שבדרך כלל, אדם שהתחיל תפילתו לפני חזרת הש"ץ, התפילה שלו היא "תפילת היחיד" ותפילת שליח הציבור היא "תפילת הציבור" והן שתי תפילות שונות אחת מהשנייה וכשהחזן מגיע לקדושה אין האדם יכול לענות לקדושה משום שהוא באמצע "תפילת היחיד", אך כאשר האדם התחיל ביחד עם הש"ץ, למרות שתפילתו היא "תפילת היחיד", ניתן לראותו כחלק מהציבור ועניית הקדושה לא מהווה הפסק לתפילתו.

שיטת רש"י

נראה שעל פי העקרונות אותם העלנו, נוכל להבין את שיטת רש"י. נראה שרש"י סובר כפי שהעלנו לעיל שישנם שני קיומים באמירת קדושה:

א. חובה - חובה ציבורית המהווה חלק התפילה.

ב. מנהג - מצוות עניית קדושה המוטלת על כל אחד ואחד מהציבור שאין לה מקור בתלמוד.

כפי שראינו, רש"י טוען שניתן לחזור על חזרת הש"ץ בשביל לומר את הקדושה למרות שבסוף דבריו הוא טוען שכלל אין חובה לומר קדושה ומדובר רק על מנהג טוב, אך נראה שיש לחלק בין שתי החובות של אמירת הקדושה אותם, רש"י מכיר בכך שישנה חובה ציבורית לומר קדושה ובשבילה ניתן לחזור על התפילה כולה, שהרי הקדושה היא חלק מתפילת הציבור. בעוד שעל שאלת תלמידו ששאל שאולי חוזרים על הקדושה בשביל להוציא כל אחד ואחד מהציבור בחובת הקדושה שלו ענה רש"י שאין חובת אמירת קדושה על היחיד אלא רק חובה ציבורית, בעוד שהחובה שכן מצאנו על כל אחד ואחד בציבור רק "חביבה היא לנו".

נראה שעל פי עקרון זה נוכל גם להבין מדוע ב"מצווה דרבים" אין דין "מצווה הבאה בעבירה", בדרך כלל הבעיה במצווה הבאה בעבירה שמדובר על אדם שעשה מצווה על ידי עבירה אחרת שעשה, אך לפי רש"י חובת אמירת קדושה היא מצווה ציבורית

38. עיין בדברי הגרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים ברכות כא: ד"ה "והנה") שהסביר אחרת את שיטתם. לטענתו, רב האי גאון סובר שקדושה היא חלק גם מתפילת היחיד אלא שצריך לאומרה בציבור וכאשר אדם מתפלל ביחד עם הש"ץ הוא יכול לומר כחלק מתפילתו את הקדושה.

וכאשר אחד מהציבור עובר עבירה, אין היא מפריעה למצוות הציבור כולו, משום שהוא גוף עצמאי ונפרד מאוסף הפרטים המרכיבים אותו.

סיכום

במאמר זה ניסינו להבין את יסודות חיוב אמירת הקדושה אותה אנו אומרים בחזרת הש"ץ והתמקדנו בשלוש נקודות:

א. מקור החיוב - ראינו שלרוב הראשונים חיוב האמירה הוא מדרבנן אך ראינו דעת יחיד שחיוב אמירת הקדושה הוא מדאורייתא. הצענו שבכל מקרה סביר לומר שישנו "קיום דאורייתא" באמירת קדושה גם אם אין חיוב מהתורה.

ב. המחויב - תלינו במחלוקת האמוראים את השאלה על מי מוטלת חובת הקדושה, על היחיד או על הציבור.

ג. היחס לתפילה - דנו בשאלת היחס בין הקדושה לבין תפילת הציבור, האם הקדושה היא חלק מהתפילה הוא שהיא חובה חיצונית אליה. שאלה זו תלינו בשאלה על מי מוטלת חובת אמירת הקדושה.

בסופו של דבר טענו שבקדושה ישנם שני קיומים:

א. חובה ציבורית שהיא חלק מהתפילה.

ב. חובה פרטית על אדם שהוא חלק מהציבור.